

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 7—10

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште	197
2. М. Штевановић: Сложени глаголски облик или сложеница	209
3. Б. Милановић: О облику једног глагола у екавском изговору	225
4. Д-р Павле Ивић: О виду глаголског облика <i>будем</i>	239
5. Ђ. Живановић: О једном вокативу	246
6. Св. Предић: Ипак, <i>quieta non movete</i>	248
7. П. Ивић: О акценту презимена као <i>Илић</i> , <i>Панџелић</i> и сл.	251
8. Ђ. Живановић: Подваљак	255
9. Б. Терзић: Првак „Бољшег театра“	258
10. Драгиша Живковић: О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе	261
11. М. С. Лалевић: Обрада субјекта	273
12. Језичке поуке	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

О ВИДУ ГЛАГОЛСКОГ ОБЛИКА БУДЕМ

I

Наша традиционална граматика сматрала је презентске облике *будем, будеш, буде, будемо, будеше, буду* перфективнима и сводила њихову разлику према низу *јесам, јеси, јесџ(е)* или *је, јесмо, јесџе, јесу* на разлику у виду. Овакво гледиште заступљено је напр. у граматикама Ђуре Даничића¹, Петра Будманија², Томислава Маретића³, Аугустина Лескина⁴ и Антоана Мејеа и Андре Вајана⁵ и у речнику Југославенске академије знаности и умјетности⁶, а такође и у Броз-Ивековићевом⁷.

У Белићевом зборнику 1937 год.⁸ устао је Јован Вуковић против укореењеног схватања и изнео мишљење да је облик *будем* уствари имперфективан, поткрепљујући то анализом основаном на свом језичком осећању. Вуковићев чланак значио је пробијање леда и упућивање проблема у сасвим новом правцу. Доцније се Вуковић још једном вратио на

¹ Облици српскога језика, III издање, у Београду 1863, стр. 83.

² Pietro Budmani, Grammatica della lingua serbo-croata (illirica), Vienna 1867, str. 101.

³ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Drugo popravljeno izdanje, U Zagrebu 1931, str. 242.

⁴ Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, str. 462.

⁵ Grammaire de la langue serbo-croate, I изд. Paris 1924, стр. 249.

⁶ Под *biti* (*būdēm*). Овај део Рјечника ЈАЗУ обрађивао је Даничић. Интересантно је да је и он осетио у једном тренутку слабост гледишта које заступа и на стр. 355 (I стубац) приметио: „Прем да је у praes. glagol perfektivan, opet (kao da bi mu se perfektivnost slabo osjećala) nalazi mu se suviše dodano sprijeda uz, које се додаје imperfektivnim а кад треба да су perfektivni.“ Ипак Даничић није повукао потребне консеквенце из своје тачне опаске.

⁷ Под *biti*, *būdēm*.

⁸ Стр. 231—232, под насловом „Питање глаголског вида облика *будем*“.

ову тему у одговору на питање једног читаоца часописа „Питања савременог књижевног језика“¹. Ту је Вуковић поновио своје схватање не развијајући аргументацију и помињући успут неке друге особине облика *будем*.

У делу Ђура Грубора „Аспектна значења“ (Загреб, 1953) додирнуто је и питање вида облика *будем*², у осврту на Вуковићев чланак. Вуковићево излагање Грубор није примио повољно. Начин прилажења проблему у том чланку он је назвао „методом затварања очију пред противним разлозима“, а за Вуковићеве примере он је нашао да је вид у њима погрешно оцењен. Ипак је после тога изненада изјавио, не наводећи примере, да „данашње наше осјећање“ аспекта облика *будем* није „ексклузивно перфективно“ и чак истакао да „много, много има право г. Вуковић“, додуше — „не све“. Не треба се чудити томе што Груборов текст није без противречности: таквих појединости има доста у његовој књизи, уствари посмртном издању коме недостаје ауторова контрола и аутокритика. Нас овде, међутим, интересује шта је од свега тога тачно.

II

Пре свега не одговара стварности Груборово тврђење да се „будеш може увијек схватити перфективно као и останеш“. Иако се можда неки од Вуковићевих примера могу, са мање или више натезања, тумачити и друкчије него што то чини Вуковић, то не значи да нема примера за несумњиву имперфективну употребу *будем*. Никаквом аргументацијом не може се *будем* у реченицама као *Прешао је да буде иншересантан* или *Желим да даше које ће ши се родиши буде целог свог века здраво и снажно свести на „остати“ или „постати“*.

Грубор је изгубио из вида да се у нашем језику инфинитив *биши*, који он сматра претежно имперфективним по правилу може заменити конструкцијом *да + будем* која му је еквивалентна по значењу, па наравно и по виду: *Немој биши луд = Немој да будеш луд*. У овом последњем примеру *немој*

¹ ПСКЈ I 142—144.

² Стр. 321—325.

да *будеш* је заменљиво и са *не буди* — дакле са негираним императивом који се и сам може градити само од имперфективних глагола.

Исто тако Грубор није опазио ни да се сваки футур II (предбудуће време) глагола *бићи* може заменити простим *будем*: *ако будеш био добар целе идуће школске године = ако будеш добар...* Наравно, радни придев *био* је облик коме нико неће спорити да може имати имперфективни вид, и да га има врло често, а познато је да вид облика предбудућег времена зависи од вида радног придева. То значи да је *будем* у низу примера потпуни еквивалент за имперфективно *будем био*.

Даље је Грубору промакло и то да има глагола који значе жељу, намеру или слично и које могу допуњавати подједнако и свршени и несвршени глаголи. (*Намеравам да радим што што си ми предложио и Намеравам да урадим што што...*), а уз које долази само *будем*, а никад *јесам*. То значи да *будем* ту заузима и место које припада имперфективним глаголима. Потпуно је нетачно, дакле, Маретићево тврђење да "*будем* према *јесам* стоји у истом одношају, у којем стоји на пр. *речем* према *говорим*." Може се рећи *Намеравао је да му говори* исто као и *Намеравао је да му рече*, али се не може рећи *Намеравао је да јесте*, већ само *Намеравао је да буде*.

Један значајан аргумент навео је, међутим, сам Грубор у оном пасусу где о Вуковићу говори с више признања: „Да г. В(уковић) нема сасвим криво, свједочи и то што се гдјегод осјећала потреба нове перфектизације са уз-: ако узбудеш“.

Јасно је из свега да *будем* може имати имперфективну видску вредност, и то не само на тај начин да се поједини примери могу схватити и као перфективни и као имперфективни, већ и тако да се у низу случајева *будем* може схватити само имперфективно. Ову чињеницу никако не умањује околност да један од Вуковићевих аргумената, постојање несвршеног партиципа презента *будући*, употребљеног „у придевском и глаголском значењу“, не значи много за наш данашњи језик. Данас придев *будући* није члан глаголског

система, а прилог времена садашњег *будући* стоји у семантичкој вези са *јесам*: *Ви зли будући. умијеште добре дариваши* (Вуков Нови завјет, Лука 11, 13) = *ви пошто јесте зли...*, а не *пошто бидете зли*. Веза прилога времена садашњег са презентским обликом *будем* данас се своди на блискост по образовању, а не обухвата корелацију по значењу.

III

Остаје нам да се обазremo на једно друго питање: има ли перфективне употребе облика *будем*? То је оно што Вуковић пориче, а што Грубор није успео да докаже у потпуности. Примери с којима је он оперисао у најбољем случају могу се протумачити и као перфективни, али примера где би имперфективност била искључена он није дао.

Уствари, такви се примери могу наћи, иако нису чести. Ако се каже *Сви су захтевали да почешак бала буде раније него што је он предложио или Извршење смртне казне треба да буде сушра у шест сати*, облик *буде* овде свакако значи „догоди се“, а не „догађа се“. Слично томе и *да буде у реченици То што ти хоћеш неће моћи да буде* има значење „да се догоди“, „да се оствари“, „да се изврши“, а не „да се догађа“, „да се остварује“, „да се извршује“. У примеру *А он не буде лењ, већ седне на воз и ошћушује да расправи ствар* облик *буде* употребљен је у причању, у контексту који допушта само перфективни презент. Исто важи и за реченице *Девојка ће бићи онога ко буде први на циљу* или *Чим будеш у Београду посећи Мирка и предај му моје писмо*. Ту се *будем* може заменити само перфективним презентима: *Девојка ће бићи онога ко се нађе први на циљу, ко стигне први на циљ*, одн. *Чим стигнеш у Београд, чим се нађеш у Београду...* Замена имперфективним презентом је немогућа. Једном речју *будем* се употребљава без икаквих тешкоћа у оним временским, односним и сличним реченицама које, значећи будућу радњу, стриктно захтевају презент перфективних, а не имперфективних глагола.

Наведени примери приближавају нас једном видском својству облика *будем*. Чињеница је, наиме, да је узајамна заменљивост презента и предбудућег времена много већа

код свршених него код несвршених глагола. Тако се презент свршеног глагола у вези са свезама *ако, кад, пошто, чим*, и сл. може обично¹ заменити предбудућим временом истог глагола без разлике у значењу, што није могућно и код несвршених глагола. Место *Чим будеш долазио* не може се рећи *Чим долазиш* итд., а синтагма *кад желиш* није исто што и *кад будеш желео*. Међутим, *чим дођеш* је по правилу исто што и *чим будеш дошао*, а такав однос постоји и између *кад пожелеш* и *кад будеш пожелео*. На исти начин *чим будеш у Београду значи чим будеш био у Београду*, а *кад будеш био жељан једнако је са кад будеш жељан*.

Поред самог језичког осећања за видско значење, и овакве спољашње, објективне манифестације вида дају нам доказе да презент *будем* може бити и перфективан. У истом смислу сведоче и друге чињенице:

1) У неким нашим говорима где презент свршених глагола може имати вредност футура, и *будем* се понаша на исти начин. Исп. напр. *Не биде више шоб шакб* у говору села Крушчице у југоисточном Банату² или *Mislil si je: ne bude za te dobro* у Ваљавчевим кајкавским приповеткама.³

2) У народним говорима облик *будем* (и *бидем*) често добива проширење *-н-* (јавља се, дакле, *буднем, биднем*) које се иначе шири код свих глагола I врсте који су у непрефиксираном облику перфективни:

дѣдѣм : дѣднѣм
лѣжѣм : лѣгнѣм
пѣдѣм : пѣднѣм
рѣчѣм (рѣчѣм) : рѣкнѣм
сѣдѣм : сѣднѣм
срѣшѣм : срѣшнѣм,

исп. и

пѣбежѣм : пѣбегнѣм
зѣлежѣ : зѣлегнѣ

¹ Овде није место за набрајање оних посебних случајева који чине изузетке од овог правила.

² П. Ивић, ЈФ XVIII 153.

³ Luka Zima, *Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine* 249.

слѣзѣм : слѣзнѣм

пѣдоможѣм : пѣдомогнѣм

ушѣчѣм : ушѣкнѣм

ушѣчѣм : ушѣкнѣм

Овај процес показује да се презентско *-не-* све више схвата као обележје перфективности на супрот простом *-е-* или *-је-* које се све јаче осећа као спољни знак имперфективности. Чињеница да се *-не-* јавља и код *будем*, а притом облици типа *буднем* или *биднем* по правилу немају значења која не би имала *будем* у књижевном језику, даје још један доказ за то да се *будем* у народним говорима влада као перфективан глагол.

3) Постоји у нашем језику изван број глагола, са значењем мисаоног става извесне врсте, уз које као допуна не може доћи презент несвршених глагола, већ само свршених: *Тврдио сам да наши пријатељи раде добро (а не ураде добро) или Смајрам да не желе да дођу (а не да не зајеле да дођу)*. Изузетак чини понављана радња квалитативно схваћена: *Тврдим да они одмах дођу сваки љуш кад им се нареди*. На исти начин не може се рећи *Смајрам да он буде тамо*, већ само *Смајрам да је он тамо*, али вишекратно остварење глаголског значења допушта и употребу *будем*: *Тврдим да на тим приредбама понекад буде тамо лепо да се сви присушни одушеве*.

4) Ограниченост употребе облика *будем* уз глаголе као *шврдим* у вези је с једном чињеницом од битног значаја за сам облик *будем* коју је већ Грубор употребио као аргумент:

„— Међу главним је својствима имперфективних гл. да им презенти значе садашњост, а *будем* тога значења никада нема нити га може имати.

Друго је да је међу главним обиљежјима пф. глагола, да им презент не може значити садашњост, а *будем* доиста не може.

То својство, дакле, да облик *будем* не може значити садашњости, двосјекли је мач, који га не само одјељује од имф. гл. него га и уврштаје међу пф. гл.

Да је *будем* имф. през., значио би садашњост; а да значи садашњост био би по значењу једнак са презентом *јесам*, па би био сувишан, не би било разлога ни да постане — не би га ни било”.¹

Вредност овог доказа умањена је, међутим, тиме што се уз *будем* употребљава — баш за значење праве садашњости — презент *јесам*, а семантичка граница између ова два облика не поклапа се са границом између значења перфективних и имперфективних глагола. Тако смо већ помињали да као допуна уз глаголе жеље и намере долази само *будем*, а никад *јесам*, иако у таквим контекстима *будем* одговара и презенту несвршених глагола. Употреба облика *јесам* ограничава се на праву садашњост, затим на свевременост која је обухвата и на поједине ситуације које су непосредна транспозиција праве садашњости (као што је потпуна напредност са неким прошлим или будућим тренутком у конструкцији са *verba dicendi et cogitandi*: *Мислила је да је најлејша*; *Рећи ће да није шако*).

IV

Однос који постоји између *будем* и *јесам* од битног је значаја за дефиницију видске вредности облика *будем*. Истина је да *будем* може имати оба вида, али га, с друге стране, не можемо изједначити са такозваним двовидским глаголима као *видеши*, *ручаши*, *шелефонираши*, итд. Видска формула облика *будем* не би била

сврш. + несврш.

већ

сврш. + (несврш. минус *јесам*).

Или, другим речима, *будем* долази мањевише свуда тамо где се јавља перфективни презент, али не и свуда тамо где је место имперфективном презенту, пошто у великом делу таквих случајева његово место заузима *јесам*.

Још се једном цртом *будем* разликује од обичних двовидских глагола: необично је висок проценат случајева у којима се видска вредност облика *будем* може протумачити

¹ Аспектна значења 321.

на два начина. У реченици *Жели да буде лепа* облик *буде* значи и „има особину“ и „стекне особину“. Ако покушамо да у низу датих примера с употребљеним *будем* одредимо глаголски вид тога облика, свакако ће нам се догодити да појединим примерима на први поглед придамо један или други вид, а да доцније, накнадно размишљајући, опазимо да није искључено ни друкчије тумачење. Нарочито је тешко одвојити значења „почети бити“ од „бити“, одн. „почети имати неко својство“ од „имати то својство“. Кад се цела ситуација пројигира у будућност — што је најобичнији случај код употребе *будем* — граница између ове две значењске нијансе истире се готово потпуно.

У вези с видом облика *будем* Јован Вуковић је истакао да се он у многим примерима поклапа са видом осталих облика глагола *бићи*: „Нема стварне разлике у моме језичком осећању — а оно ће овде бити исправно — у погледу глаголског вида код облика глагола *бићи* у реченицама: Кад *будеш* у Београду, владаћеш се како треба — и : Кад *си био* у Београду, владао си се добро, или: Кад *бејаш* у Београду, владах се добро“. Вуковић је несумњиво у праву кад сматра да *будеш* може бити имперфективно као и *био* и *бејаш*, али треба додати да и радни придев *био*, *била* итд. и аорист *бих*, *би* итд. и инфинитив *бићи* могу и сами имати оба вида.¹

V

Да закључимо: *бићи*, *будем* је глагол који може имати оба вида у свим својим облицима с изузетком оних који су у нашем језику обавезно имперфективни (имперфект, прилог времена садашњег). Међу осталим облицима издваја се презентски облик *будем* који је комплементаран са презентом *јесам* и то тако да облику *будем* припада цела област перфективне употребе и одређени део имперфективне области, а облику *јесам* само остатак имперфективне.

¹ В. напр. у РЈА под *biti* (*büdem*).

Проф. Јовану Вуковићу припада заслуга да је разбио једну од оних заблуда које живе у науци освештане дугим понављањем. Његова новаторска смелост била је оправдана језичким чињеницама. С друге стране, извесна искључивост неких навода у његовом чланку изазвала је потребу да се укаже и на другу страну медаље и да се покуша одредити тачан домет корекције коју је он унео у схватање вида облика *будем*.

др Павле Ивић